

СТАТИСТИЧНА ОЦІНКА РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто систему і методика аналізу статистичних показників для оцінки ефективності розвитку діяльності підприємств та інвестиційної привабливості національної економіки

Постановка проблеми. Визначальними елементами підприємництва є вільна конкуренція та концентрація фінансових ресурсів. Підприємницька діяльність у будь-якій сфері господарювання починається з формування певних джерел фінансових ресурсів, за рахунок яких придбавається необхідна кількість активів, організується процес виробництва і збут продукції. При реалізації об'єктів підприємницької діяльності підприємству надходять кошти (активи), причому, як правило, більші від початкової суми їх використання на величину отриманого чистого прибутку. Отже, чим швидше активи здійснюють процес кругообороту, тим більше підприємство одержить і реалізує продукції при одній і тій самій сумі фінансових ресурсів за визначений період. Затримка руху активів на будь-якій стадії веде до уповільнення їх оборотності і відповідно до спаду розвитку підприємницької діяльності, потребує додаткових фінансових ресурсів і може викликати значне погіршення фінансового стану підприємства.

Механізмом постійного підтримування високого рівня розвитку ефективності господарської діяльності підприємств є реальні інвестиції за рахунок чистого прибутку, що формують високий якісний і структурний рівень активів на період функціонування чергового інвестиційного циклу суб'єкта господарювання. В умовах жорсткої конкуренції, зміни в фінансових ресурсах, активах і результативних показниках господарювання повинні відбуватися лише на сучасній інноваційній основі. Інновації в системі управління формуванням і розміщенням фінансових ресурсів підприємства, як якісно нова форма розвитку

економіки, слід розглядати як визначальний чинник виживання підприємств у конкурентному середовищі, оскільки він забезпечує зниження рівня запасів і використання активів на одиницю результативних показників господарювання (чистий дохід, власний капітал, додана вартість, чистий прибуток) та необхідний ресурсний потенціал економіки країни. Зауважимо, що сьогодні діяльність значної кількості підприємств реального сектору економіки України є збиткова і потребує фінансування для свого розширеного розвитку [1;2].

З огляду на це актуалізується питання щодо оцінки рівня ефективності формування і розміщення фінансових ресурсів як основного елементу розвитку підприємств, що дасть змогу розв'язати проблему їхнього фінансування і забезпечити у достатньому обсязі джерелами власних інвестицій через механізм оптимізації співвідношень показників факторних і результативних ознак господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, присвячені проблематиці оцінки ефективності господарської діяльності підприємств в Україні здійснюються в роботах з економічного аналізу на мікроекономічному рівні [3;4;6]. Статистична наука і практики висвітлює лише окремі напрями оцінки ефективності розвитку діяльності господарюючих суб'єктів [7;8;9;10].

В цілому аналіз праць, свідчить про недостатню розробленість цієї проблеми в науковій і практичній літературі. Проведені дослідження спрямовані переважно на вивчення окремих показників, оцінки їх стану й визначення основних напрямів розв'язання проблем на мікрорівні.

Вивчення літератури за темою дослідження виявило, що невисвітленим залишається питання комплексної статистичної оцінки рівня ефективності розвитку діяльності підприємств за системою показників щодо зміни факторних і результативних ознак. Тому важливим є питання статистичного вивчення домінуючих складових ефективного розвитку господарюючих систем на мікро, регіональному і макро рівнях, що дасть змогу зробити висновки про основні тенденції і перспективи розвитку реального сектору економіки.

Мета дослідження – розробити методологічні засади побудови системи статистичних показників для визначення ефективності розвитку господарюючих систем, обґрунтувати методiku їх аналізу для виявлення сценаріїв зміни показників в динаміці, запропонувати варіанти розв'язання проблеми поліпшення фінансового стану підприємств, а відповідно регіонів і держави в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. За допомогою окремих ізольованих показників, як правило, неможливо глибоко вивчити ні окремі підприємства, ні регіони, ні види економічної діяльності, оскільки вони здатні відобразити лише одну, чи небагато сторін явищ, пов'язаних з процесом їх господарювання. В господарській діяльності будь-яке явище має велику кількість характеристик та особливостей, які можуть бути розглянуті в різних аспектах.

При статистичній оцінці рівня ефективності розвитку діяльності підприємств слід вивчити співвідношення темпів зміни показників наявності активів та їх окремих елементів і результативних ознак господарювання. Зокрема, процеси і явища які формують розвиток діяльності підприємства і дають можливість його оцінити визначаються такою системою показників, як середньорічна вартість: активів (ТА), основних засобів і нематеріальних активів (ТО) та власного капіталу (ТК), а також інтервальними річними показниками чистого доходу (ТЧ), доданої вартості (ТД) і чистого прибутку (ТП). Про ефективність розвитку діяльності підприємства може свідчити наступна пропорція:

$$100\% < TA < TO < TK < TC < TD < TP$$

Як видно, для дослідження рівня ефективності розвитку господарюючих систем в умовах економіки України ми запропонували до співвідношення, яке прийнято називати «золотим правилом економіки підприємств» додати додатково три показники: наявність основних засобів та нематеріальних активів за балансовою вартістю, сформований власний капітал і створену додану вартість. Перший буде характеризувати рівень інвестиційно-інноваційного розвитку підприємства, другий – динаміку фінансової стійкості (незалежності), а третій – участь господарюючої системи у формуванні валової доданої вартості регіону і держави.

Перша нерівність ($100\% < TA$) показує, що підприємство нарощує вкладення фінансових ресурсів і розміщення їх в активах з метою збільшення обсягів господарської діяльності. Можна твердити, що саме рівень розвитку і динамізм інвестиційних процесів формують у сучасних умовах стратегічну основу сталого економічного зростання.

Друга нерівність ($TA < TO$) характеризує оновлення технічної бази господарської діяльності і забезпеченість підприємства основними засобами та нематеріальними активами як найважливішими факторами господарювання. Головною умовою забезпечення і підтримування протягом довгострокової перспективи стабільного розвитку підприємств є високий рівень інноваційного змісту формування основних засобів. Саме у такий спосіб приріст активів стає визначальним чинником ефективного розвитку діяльності підприємств.

Третя нерівність ($TO < TK$) формує оптимальну структуру джерел фінансових ресурсів, яка вважається одним з основних індикаторів фінансової стійкості. На найближчу перспективу має бути збільшення власного капіталу більшими темпами ніж приріст необоротних активів за рахунок чистого прибутку і амортизаційної політики.

Четверта нерівність ($TK < TC$) свідчить про те, що обсяги господарювання зростають швидше ніж формування власних фінансових ресурсів і це забезпечується підвищенням інтенсивності використання ресурсів.

П'ята нерівність ($ТЧ < ТД$) забезпечується ефективним формуванням фінансових ресурсів для потреб всіх учасників господарської діяльності і свідчить про зменшення споживання виробничих запасів, робіт, послуг на одиницю створеного чистого доходу.

Шоста нерівність ($ТД < ТП$) означає, що у підприємств в структурі напрямів використання доданої вартості більшими темпами відбувається накопичення фінансових ресурсів в порівнянні з їх споживанням.

Якщо ці пропорції дотримуються, то це свідчить про динамічність розвитку підприємств і зміцнення їх фінансового стану. За показниками господарської діяльності підприємств України (на протязі 2001-2004 років) фактичні величини і пропорції показників в динаміці для оцінки ефективності розвитку економіки наведені в таблицях 1 і 2 та рис. 1.

Таблиця 1. Показники розвитку діяльності підприємств України [1;2;11]

(млрд. грн.)

Показники	2001	2002	2003	2004	Середньорічні темпи зміни за 2001-2004 роки
Чисті доходи	810,0	895,5	1216,9	1700,6	1,2805
Додана вартість*	107,5	113,3	130,4	195,2	1,2200
Чистий прибуток	12,3	3,5	4,8	27,7	1,3108
Середньорічна вартість:					
– активів	826,6	906,9	1006,6	1170,3	1,1229
– основних засобів і нематеріальних активів	702,1	747,4	799,2	864,8	1,0719
– власного капіталу	435,7	460,9	490,4	545,0	1,0775
Чисті доходи на 1 грн. середньорічної вартості, коп.:					
– активів	97,99	98,74	120,89	145,31	1,1403
– основних засобів і нематеріальних активів	115,37	119,82	152,24	196,65	1,1945
– власного капіталу	185,91	194,29	248,14	312,04	1,1884
Додана вартість на 1 грн. середньорічної вартості, коп.:					
– активів	13,01	12,49	12,95	16,68	1,0864
– основних засобів і нематеріальних активів	15,31	15,16	16,32	22,57	1,1381
– власного капіталу	24,67	24,58	26,59	35,82	1,1324
Чистий прибуток на 1 грн., коп. (прибутковість)					
– середньорічної вартості:					
• активів	1,49	0,39	0,48	2,37	1,1673
• власного капіталу	2,82	0,76	0,98	5,08	1,2168
• чистих доходів	1,52	0,39	0,39	1,63	1,0236
Додана вартість з 1 грн. чистих доходів, коп.	13,27	12,65	10,72	11,48	0,9528

* Джерело даних: Статистичні збірники Державного комітету статистики України і Державної податкової адміністрації України та власні розрахунки автора за формулою: додана вартість як сума нарахованої амортизації, оплати праці, відрахувань на соціальні заходи, податкових платежів і чистого прибутку.

Таблиця 2. Інтенсивність розвитку діяльності підприємств України

Показники	Умовні позначення	Темпи зміни за роками в порівнянні з попереднім роком		
		2002	2003	2004
Чисті доходи	Д	1,106	1,359	1,397
Додана вартість	В	1,054	1,151	1,497
Чистий прибуток	П	0,285	1,371	5,771
Середньорічна вартість:				
– активів	А	1,097	1,110	1,163
– основних засобів і нематеріальних активів	О	1,065	1,069	1,082
– власного капіталу	К	1,058	1,064	1,111

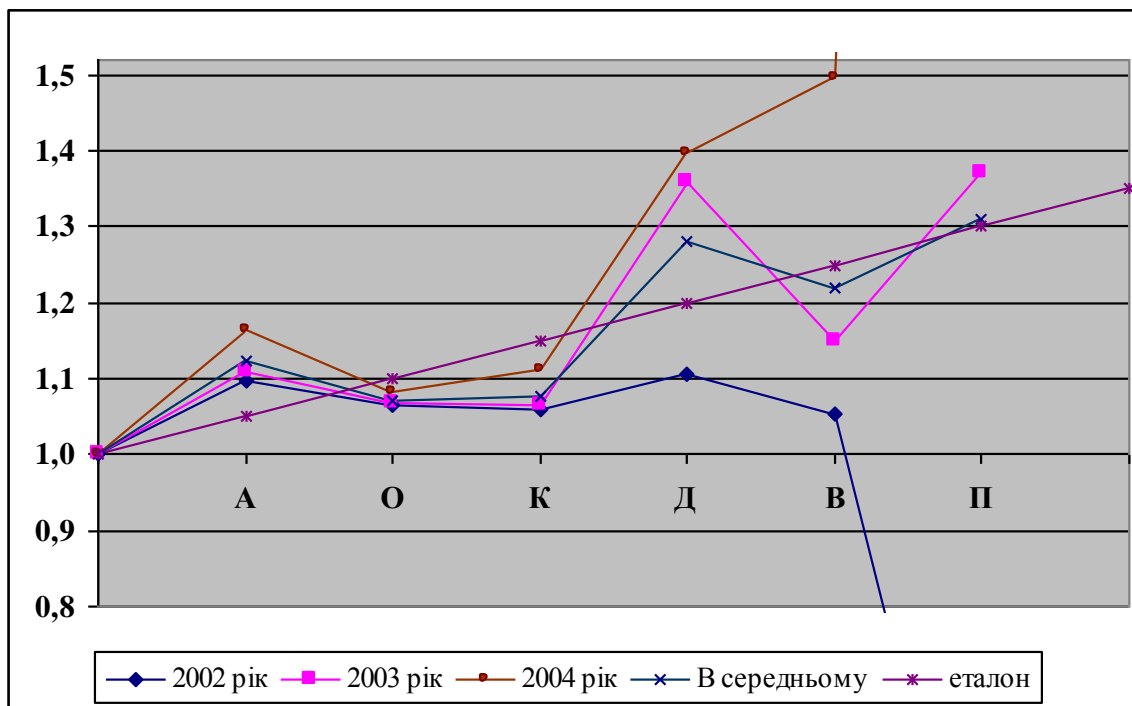

Рис. 1. Пропорції показників для оцінки ефективності розвитку діяльності підприємств України

Як свідчить аналіз даних табл. 1, діяльність суб'єктів господарювання України при позитивній динаміці показників має певну невідповідність щодо впливу розміщених в них фінансових ресурсів на формування їх результативних показників – чистий дохід, додана вартість і чистий прибуток. Вважаємо, що інтереси розвитку продуктивних сил, покращення добробуту населення вимагають значного поліпшення віддачі наявних активів через додану вартість як основного джерела самофінансування підприємств, регіонів і держави.

За таких умов пропорції показників (табл.2 і рис.1), які є складовими оцінки ефективності розвитку діяльності підприємств у 2002-2004 роках та виходячи з середньорічних темпів їх зміни за 2002-2004 роки мали наступний вигляд:

2002 рік:

$$100\% < \text{ТА} (109,7) > \text{ТО} (106,5) > \\ > \text{ТК} (105,8) < \text{ТЧ} (110,6) > \\ > \text{ТД} (105,4) > \text{ТП} (28,5)$$

2003 рік:

$$100\% < \text{ТА} (111,0) > \text{ТО} (106,9) > \\ > \text{ТК} (106,4) < \text{ТЧ} (135,9) > \\ > \text{ТД} (115,1) < \text{ТП} (137,1)$$

2004 рік:

$$100\% < \text{ТА} (116,3) > \text{ТО} (108,2) < \\ < \text{ТК} (111,1) < \text{ТЧ} (139,7) < \\ < \text{ТД} (149,7) < \text{ТП} (577,1)$$

За середньорічними темпами зміни у 2001-2004 роках:

$$100\% < \text{ТА} (112,3) > \text{ТО} (107,2) < \\ < \text{ТК} (107,8) < \text{ТЧ} (128,1) > \\ > \text{ТД} (122,0) > \text{ТП} (131,1)$$

В цих пропорціях підприємства України не дотримуються декількох найважливіших нерівностей.

По-перше, нерівність $\text{ТА} > \text{ТО}$ свідчить, що фінансові ресурси розміщуються більшими темпами в оборотні активи, особливо найбільш негативний їх елемент – дебіторську заборгованість.

По-друге, нерівність $\text{ТЧ} > \text{ТД}$ характеризує велику матеріаломісткість чистого доходу і динаміку її збільшення.

По-третє, нерівність $\text{ТА} > \text{ТК}$ показує, що створені фінансові ресурси господарюючі суб'єкти, використовують у великих розмірах на споживання, а накопичення і розміщення фінансових ресурсів в активах підприємств здійснюється більшими темпами за рахунок залучених джерел фінансування в порівнянні з власними.

Найбільш динамічний і пропорційний розвиток діяльність підприємств України мала в 2004 році (див. рис. 1).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можна зробити висновок, що для оцінки активності діяльності підприємств статистика може використовувати низку взаємопов'язаних характеристик, зокрема співвідношення темпів зростання основних показників які визначають рівень приросту економічного потенціалу, збільшення масштабів господарювання, підвищення інтенсивності використання ресурсів. Якщо цих пропорцій дотримують, то це свідчить про динамічність розвитку підприємств і господарюючих систем та зміцнення їх фінансового стану. Із викладеного дослідження випливає необхідність подолання підприємствами України розриву між величиною формування сукупних активів і їх складовою необоротних активів, а також щодо нарощування власного капіталу як основного джерела фінансування приросту основних засобів.

Головним напрямом подальших досліджень – є розробка еталонних рівнів, пропорцій показників (рис. 1) та виявлення чинників, що визначають низький рівень прибутковості діяльності підприємств. Серед них, на нашу думку, можна виділити як неефективну економічну політику держави так і неефективну роботу власників.

Використання статистичної оцінки ефективності розвитку діяльності підприємств, регіонів та держави в цілому дасть можливість не лише у стислі терміни і без додаткових витрат визначити проблеми діючого економічного механізму господарювання, а й дасть змогу оперативніше впливати на прийняття управлінських рішень щодо зміни сценарію розвитку господарюючих систем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності, 2004. Статистичний збірник. Частина 1. – К.: Держкомстат України, 2005. – 138с.

2. Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності, 2004. Статистичний збірник. Частина 2. – К.: Держкомстат України, 2005. – 223с.

3. *Савицька Г.В.* Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. посіб. – К.: Знання, 2004. – 654 с.

4. Економічний аналіз: Навч. посібник / М.А. Болух, В.З. Бурчевський, М.І. Горбаток; За ред. акад. НАНУ, проф. М.Г. Чумаченка. – К.: КНЕУ, 2001. – 540 с.

5. *Мних С.В.* Економічний аналіз: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 412 с.

6. Анализ хозяйственной деятельности в промышленности: Учебник / В.И. Стражев [и др.]; под общ. ред. В.И. Стражева. – 6-е изд. – Мн.: Выш. шк., 2005. – 480 с.

7. Статистика: Підручник / С.С. Герасименко, А.В. Головач, А.М. Єріна та ін.; За наук. ред. д-ра. екон. наук С.С. Герасименка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 467 с.

8. Курс социально-экономической статистики. Учебник для вузов / Под ред. проф. М.Г. Назарова.– М.: Финстатинформ, ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 771 с.

9. Статистика підприємництва: Навч. посібник / П.Г. Вашків, П.І. Пастер, В.П. Сторожук, Є.І. Ткач; За ред. П.Г. Вашківа, В.П. Сторожука. – К.: “Слобожанщина”, 1999. – 600 с.

10. *Цал-Цалко Ю.С.* Статистичний аналіз фінансової звітності: теорія, практика та інтерпретація. Монографія. – Житомир: Житомирський державний технологічний університет, 2004. – 506 с.

11. Діяльність податкової служби України за 2004 р.: Статистичний збірник. – К.: Державна податкова академія України, 2005. – 185 с.

ЦАЛ-ЦАЛКО Юзеф Сигізмундович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

- статистика економіки підприємств;
- аналітичні дослідження в аудиті